

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi  
Journal Of Modern Turkish History Studies  
XIV/28 (2014-Bahar/Spring), ss.103-125.

## İTTİHAT VE TERAKKİ FIRKASI İÇİNDE PARTİ İÇİ MUHALEFET: HİZB-İ CEDİT HAREKETİ

Yücel YİĞİT\*

### Öz

Parlamente yapının emeklemeye başladığı II. Meşrutiyet Dönemi'nde İttihat ve Terakki Cemiyeti ve onun Meclis-i Mebusan'daki halkası İttihat ve Terakki Fırkası, parti dışı ve parti içi muhalefetle karşılaşmıştır. Bu çalışmada, muhalif ve daha çok muhafazakâr mebuslardan oluşan Hizb-i Cedit Hareketi üzerinden, İttihat ve Terakki Fırkası'na içindeki ayrışma anlamlandırılmaya çalışılmaktadır. Bu ayrışma, 21 Kasım 1911'de kurulacak olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na ön ayak olmuştur. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki tasniflerde, konuyla ilgili belgelerin bulunmaması nedeniyle, 1911-1912 yıllarına ait gazete koleksiyonları ile bazı hatıralar ve ikinci el kaynaklar başlıca veri kaynaklarımız olmuştur. Sonuç olarak 1911 yılının bahar aylarında İttihat ve Terakki Cemiyet'i ve Fırkası, Hizb-i Cedit Hareketi yüzünden ciddi bir bölünme tehlikesi atlatmıştır. 1911'in Sonbaharı'nda başlayan Trablusgarp Savaşı, İttihatçı yöneticiler açısından bu sorundan kurtulmak için bir can simidi olmuştur.

**Anahtar Kelimeler:** Meclis-i Mebusan, İttihat ve Terakki Cemiyeti, İttihat ve Terakki Fırkası, Hizb-i Cedit, Mahmut Şevket Paşa.

## INTERNAL OPPOSITION IN THE COMMITTEE OF UNION AND PROGRESS: HİZB-İ CEDİD MOVEMENT

### Abstract

As the Ottoman parliamentary system was in its infant stage during the Second Constitutional Era, the Committee of Union and Progress (CUP) and its political party, the Union and Progress Party, in the Chamber of Deputies (Meclis-i Mebusan), encountered opposition both within and outside the party circles. In this study, the division within the Union and Progress Party is explained in the context of Hizb-i Cedit movement led by the opponent and mostly conservative members of the parliament. This division cultivated the first seeds of the Freedom and Accord Party (Hurriyet ve İtilaf Fırkası) to be founded in November 21, 1911. Due to the lack of records in the Office of the Prime Minister Archives'

\* Yrd.Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, (yigit21@hotmail.com).

classifications, newspaper collections during the years of 1911-1912, various memoirs and secondary sources constitute the main data resources of this study. In conclusion, in the 1911 spring, the CUP and the Union and Progress Party encountered and got through a danger of division due to the Hizb-i Cedit movement. The Tripolitanian War that started in the fall of 1911 became the opportunity space for the CUP cadres to overcome this danger of division.

**Key Words:** *Meclis-i Mebusan, the Committee of Union and Progress, the Union and Progress Party, Hizb-i Cedit, Mahmut Sevket Pasha.*

## Giriş

İttihat ve Terakki Fırkası'nın otoriter ve demokratik olmayan tutumundan dolayı Fırka içi muhalefet iyice keskinleşmiştir. Liderliğini Miralay Sadık Bey ile Karesi Mebusu Abdülaziz Mecdi Efendi'nin yaptığı Hizb-i Cedit (Yeni Oluşum) Hareketi, 1911 tarihinde İttihat ve Terakki Fırkası'nı (İTF) bölünme noktasına getirmiştir. Hatta Hürriyet ve İtilaf Fırkası kuruluncaya değin İttihat ve Terakki Partisi'ne karşı Meclis-i Mebusan'da en sert muhalefeti Hizb-i Cedit Hareketi yapmıştır. Bir ara parti içinde çoğunluğu ele geçiren yeni oluşum, on maddelik bir bildiri de yayınlarak İttihat ve Terakki Fırkası üst yönetimine taleplerini iletmışlerdir. İttihatçı elitist zümre ise, kamuoyunu ve muhalif mebusları etkileyebilmek için ısrarla bu hareketin bir komplo ve dış güçler tarafından desteklendiği görüşlerini tekrarlamışlardır. Onların komplo tezine göre Hizb-i Cedit'in sunduğu maddeler birkaç kişiye yapılan saldırıyı saklamak için geliştirilmiş bir bahaneydi.

Bu çalışmanın temel amacı, Meşrutiyet Dönemi'nde hangi şartlar Hizb-i Cedit Hareketi'ni Fırka içi muhalefetin odağı haline getirdiğidir? Ayrıca bu hareketin, İttihat ve Terakki Fırkası ile arasındaki bağ da ortaya konulmuştur. Bu bağlamda Miralay Sadık Bey ile dini ve edebi bir kişiliğe sahip Karesi Mebusu Abdülaziz Mecdi Efendi'nin Hizb-i Cedit içerisindeki rolleri de gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada *Sabah, İkdâm, Yeni Gazete, Tanin, Son Posta* ve *Hikmet* gibi süreli yayınlar ile ikinci dereceden bazı kaynaklar kullanılarak hazırlanmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yaptığımız incelemeler sırasında araştırmacıların kullanımına açık kataloglarda Hizb-i Cedit Hareketi ve Abdülaziz Mecdi Efendi ile ilgili her hangi bir belge tespit edilememiştir. Bu durum bizi devrin gazetelerine ve hatıralara mahkûm bırakmıştır. Araştırmamızın kronolojik çerçevesini, 1910-1911 yılları oluşturmaktadır.

İmparatorluk coğrafyasında Kasım-Aralık 1908'de yapılan üçüncü genel seçim sonrası İttihat ve Terakki Cemiyeti, 17 Aralık 1908'de açılan Osmanlı Mebusan Meclisi'nde ezici çoğunluğa sahip olmuştur. Mebusan Meclisi'nin yeni yapısı tek partiden oluşan bir siyasi görüntü sergilese de aslında değişik

grupların ve azınlıkların alttan alta muhalefet etmeye başlayacağı bir dönemi ifade eder. Öylesine ki seçim sürecinde Türklerle azınlıklar arasındaki anlaşmazlıklar iyice su yüzüne çıkmıştır. Meclisin açılmasından sonra muhalefet daha bir belirginleşmiştir. Muhalefetin bir odak haline gelmesinin başlıca sebepleri şunlardır: 1- İttihatçılar arasındaki Cemiyet/Fırka açmazı, 2- İttihatçı kadronun Mahmut Şevket Paşa'yla olan ilişkinin doğası, 3- İttihatçıların otoriter demokratik tutumu, 4-Modernleşme sürecine ayak direyenler, 5- Muhafazakâr çevrenin baskısı, 6-Abdülhamit yönetimini arzu edenler, 7-Yabancı ülkelerin müdahale ve baskıları, 8-Ekonomik durumun sarsılması gibi. sebeplerdir. Bu çalışmada kaotik bir zemin hazırlayarak muhalefetin daha bir olgunlaşmasına sebep olan birinci ve ikinci maddeler üzerinde durulmuştur.

### **1. Yapısal Bir Sorun Cemiyet / Fırka Açmazı**

II. Meşrutiyet Meclis-i Mebusan'ın, daha çok kendine gelmeye çalıştığı, Meclisle ilgili bir takım teamüllerinin tam olarak yerleşmediği dönemidir. İTF, Meclis-i Mebusan'da çoğunluğa sahip olmasına rağmen iktidardan uzak durmuştur. Çünkü Cemiyet ile Fırka arasında iç içe geçmiş, sarmal bir ilişki söz konusuydu. Meclis çalışmaları başlamış olmasına rağmen İttihat ve Terakki Cemiyeti, partilileşmesini tamamlayamamış, bir takım yapısal sorunları olan heterojen bir gruptan oluşmaktadır. Cemiyet ile Fırka arasındaki belirsizlik ve gelgitler, onun iktidar olmaktan kaçınmasına ve zaruri bir gizli kimlik taşımasına da sebep olmuştur. Cemiyet, perde arkasında Fırka ise sahnededir. Kuşkusuz Cemiyet'in sahneye çıkmaması bu aşamada gereklidir. Bunda: 1- Cemiyet kendisine karşı cephe almış güçler karşısında zaaf duymaktadır. Bu zaafını ortadan kaldırmak için gizliliğe başvurusu, 2- Siyaset sahnesi dışında kalarak temiz kalma arzusu, 3- Osmanlıcı programıyla Türkçü uygulaması arasındaki aykırılığı gizleme isteği, 4- Siyasal amaçlarına ulaşabilmek için adam öldürmek, kaçırmak gibi yasa dışı faaliyetlerinin rahatça yürütebilme, 5- Küçük rütbeli subay ve memurlardan mürekkep İttihatçıların devlet idaresindeki tecrübesizliğini gizlemek gibi amaçlar etkili olmuş ve iktidardan uzak durmuşlardır<sup>1</sup>.

Cemiyet'in gizli kalma politikası bir sıkıntı yaratsa da esas yapısal problem Cemiyet ile Fırka arasındaki düalist yapıdır. Aslında Cemiyet ve Fırka arasındaki bu ikilemin temelinde örgütlenme tarzı oldukça belirleyici rol oynamıştır. Zira İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1906-1908 yılları arasında Balkanlar'da İtalyan Carbonarileri kendilerine örnek alan ve komitacı mantıkla hareket eden mevcut yönetimi devirip meşrutiyeti ilan etmeye çalışan hücre tipi organize olan bir yer altı örgütüydü. Bu bağlamda hiçbir zaman partilileşmeyi düşünmemişlerdir. Gerçekte korktukları başlarına gelmiş ve Meşrutiyetin ilan edilmesinden sonra komitacı bir mantıkla hareket eden bir cemiyetin nasıl partilileşeceği problemiyle karşı karşıya kalmışlardır. Organizasyon yapısından

1 Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Kitabevi, İstanbul, 2001, s.s.229-235.

kaynaklanmak üzere Cemiyet, Fırkaya her zaman üstün durumdaydı. Zira Cemiyet bir kere kurtarıcı bir maziye sahip ve daha eskiydi. Bir çeşit efsaneye bürünmüştü ve kutsallaştırılmıştı. Bu karizmatik görüntüsüyle ülkeye karış karış yayılmıştı. Kulüpler toplum içinde yerleşmişlerdi. Cemiyet bir alt yapıydı. Tabandı ve süreklilydi<sup>2</sup>.

Fırka, Cemiyet'in içinden çıkmış matruşkanın daha küçük bir parçasıdır. Fırkada görev yapan İttihatçı elitist yönetici zümre hariç mebusların çoğu Cemiyet'in talebi ve emri doğrultusunda seçilen kişilerden oluşmuştur. Bir çeşit Fırka, Cemiyet'in Osmanlı Ayan ve Mebusan Meclisleri'ndeki devamı ve bütünüdür. Bir bakıma Fırka, Cemiyet'in doğurduğu bir çocuktur. Bu çocuk anne ve babasının bazı özelliklerini taşısa da hiçbir zaman anne ve babasının aynısı olmayacaktır. Bu temelde Fırka, Cemiyet'in bazı özelliklerini taşısa da tıpkısı değildir.

Tarık Zafer Tunaya'nın da ifade ettiği gibi Fırka geçici ve değişkendi. Fırka bir üst yapıydı. Bu ikilik İttihat ve Terakki'nin sırtında bir kamburdu. Cemiyet-Fırka ilişkilerini İttihatçılar çözememişlerdir. Lakin bu problemi çözmeye yönelik bir takım adımlar atmışlardır. Cemiyet 1908'de gizlilikten çıktığını ilan etmiş ancak o yıl kongresini yine gizli yapmıştır. 1909'da Cemiyet ve Fırka'nın her bakımdan ayrıldığı ilan edilmiş ve her ikisi için de ayrı ayrı bir Dâhili Nizamname yapılmıştır. Fırka, Cemiyet'in parlamentodaki bir grubu ya da ekibi olarak kabul edilmiştir. 1913 Kongresi'ndeki en önemli karar İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kendisini bir siyasal parti olarak ilan etmesi olmuştur<sup>3</sup>. Böylece Sultan II. Abdülhamit'in hal edilmesinden sonra iktidarı dolaylı yoldan kontrol eden Cemiyet, bir anlamda Fırka olduğunu kabul ederek meşrulaşmıştır. 1913 Bâb-ı Ali Baskını sonrası İTF uzaktan, denetleyici ve kabineye üye veren siyasi bir parti kimliğini bir kenara bırakarak iktidarın kontrolünü bizzat ele almıştır. Artık gizlilikten kurtulup toplumun tüm kesimlerine hitap etmeye çalışan geniş tabanlı bir siyasi parti olduğunu resmen kabul ediyordu. Ancak tüm bunlar görünüşten ibarettir. Zira Cemiyet hiçbir zaman kendisini lağvetmemiştir. Esrarlı bir o kadar da merak uyandıran yapısıyla daima siyasetin içerisinde yer almıştır. Gizlilikten kurtulup legalize oldukları zamanda bile yer altında faaliyetlerini devam ettirerek, fedailerini her an tetikte tutmayı başarabilmiştir. Mondros Mütarekesi sonrası 1 Kasım 1918'de toplanan İttihat ve Terakki Cemiyet'i Olağanüstü Kongresi'nde isim değiştirerek Teceddüt ismini alan Fırka, yakın dönem Osmanlı Tarihi'ndeki siyasi ve idari tecrübesini Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'ne bir miras olarak devretmiştir. Aslında bir zihniyet olarak Cumhuriyet Dönemi'nde değişik adlarla yaşamaya devam etmiştir.

2 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İletişim Yayınları, C.III, İstanbul, 1989, s.253.

3 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C.9, Ankara, 1996, s.s.138-139; Tunaya, *a.g.e.*, s.s. 253-255.

## 2. İttihatçıların Mahmut Şevket Paşa İkilemi

Mahmut Şevket Paşa, II. Abdülhamit'in hal edilmesinden suikasta uğradığı 11 Haziran 1913'e kadarki zaman diliminin en kudretli şahsiyetidir. Bunda yaşının ve tecrübesinin katkısı inkâr edilemez. Çünkü o, Meşrutiyet'in ilanının ilk yıllarında yaşı, rütbesi ve makamı küçük İttihatçıların, bilen ve akıl danışılan bir "ağabeyidir". Çoluk çocuk diye nitelenen Cemiyet üyeleri arasında kırk yaşını geçen İttihatçıların sayısı bir elin parmaklarını geçmez. Zira en yaşlısı kırk küsur yaşındaki Manyasizâde Refik Efendi'dir. M. Şevket Paşa, 31 Mart Vakası çıkınca Hareket Ordusu Komutanı olarak başkentte gelmiş ve sıkıyönetim ilan etmiştir. Ayrıca Meclis-i Ayan ve Mebusan'a nüfuzunun gölgesi düşmüştür. Tüm bu gelişmeler onu güçlü bir kişilik haline getirmiştir. Cemiyet'in resmi üyesi olmamasına rağmen ismi her zaman İttihatçılarla anılmıştır. M. Şevket Paşa<sup>4</sup>, ilk defa İbrahim Hakkı Paşa Kabinesi'nde Harbiye Nazırı olarak görev yapmıştır. Dolayısıyla Paşanın, İttihatçılarla arasındaki anlaşmazlık ilk olarak bu kabinede görev yaptığı zamana tesadüf eder.

M. Şevket Paşa, 16 Haziran 1910'da ordu ve askerinin acil ihtiyaçlarını ileri sürerek Maliye Nezareti'nden 9,5 milyon Osmanlı liralık askeri bütçeye ek olarak 5 milyon Osmanlı Lirası daha talep etmiştir. Maliye Nazırı Cavit Bey, bu isteği reddetmiş ise de homojen olmayan İ. Hakkı Paşa Kabinesi ve Meclis ek bütçeyi onaylamıştır. Hatta ek bütçe talebi Meclis'te görüşülürken söz alan Rıza Tevfik: "orduyu kuvvetlendirmek için başımızdaki fesleri satmaya hazırız."<sup>5</sup> diyerek M. Şevket Paşa'nın isteğini açıkça desteklemiştir. Ek bütçe, M. Şevket Paşa ile Cavit Bey arasındaki gerginliğin ilk kıvılcımıdır. Neticede borç bulmak için Cavit Bey, Paris'e gitmiştir. İkinci gerginlik, Ordu harcamalarının Divan-ı Muhasebat (Sayıştay) denetimine tabi olup olmaması yüzünden patlak vermiştir. 1910 yılının Sonbaharında M. Şevket Paşa, bazı ihtiyaçları için yeniden Maliye Nezareti'nden ek ödenek istemiş ve bu talep de ilki gibi geri çevrilince Paşa istifa etmiştir<sup>6</sup>. Hâlbuki M. Şevket Paşa'nın istifasının Cemiyet'i memnun etmesi gerekirdi. İttihatçılar, M. Şevket Paşa'yı uzlaşmaz bir tavır içine sokan kişi olarak o sırada Harbiye Nezareti Süvari Dairesi 2. Başkanı Miralay Sadık Bey'i görüyorlardı. Haber duyulur duyulmaz aralarında Halil Menteşe, Rahmi Bey ve Dr. Nazım'ın bulunduğu bir İttihatçı heyet, istifayı geri aldtırabilmek için M. Şevket Paşa'yı ziyaret ettiler. Paşanın kendilerini oldukça soğuk karşılamasını sineye çeken İttihatçılar, onu istifa etmekten vazgeçirdiler. Cemiyet ne Paşadan vazgeçebilmiş ne de ona güvenebilmiştir. Neticede Harbiye Nezareti'nin harcamalarının Divan-ı Muhasebat denetimi dışında kalması

4 Mahmut Şevket Paşa, 1913 Bâb-ı Ali Baskını sonrası kurulan kabinede Sadrazamlık ve Harbiye Nazırlığı'nı görevlerini birlikte yürütmüştür. Görevi başındayken 11 Haziran 1913'te Beyazıt Meydanı'nda suikasta uğrayarak yaşamını kaybetmiştir.

5 Feroz Ahmad-Dankwart Rustow, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Meclisler: 1908-1918", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S.4-5, İstanbul, 1975-1976, s.259.

6 Akşin, a.g.e., s.s.262-263.

Meclis-i Mebusan'ca kabul edilmiştir. Ancak Paşa ile Maliye Nazırı Cavit Bey arasındaki gerginlik 1910 yılı boyunca sürüp gitmiştir. En son M. Şevket Paşa, 24 Aralık 1910'da Harbiye Nezareti bütçesinde 3 milyon liralık bir nakit için Meclis-i Mebusan'dan yetki istemiştir. Kabine ve Fırka içerisinde bazılarının muhalefet etmesine rağmen Paşanın isteği yerine gelmiştir. Bunun üzerine Cavit Bey de istifa etmiştir. Benzer tür sıkıntıları nedeniyle Cavit Bey'in halefi Nail Beyle de M. Şevket Paşa ters düşmüştür.

Karşılıklı restleşmeler sırasında M. Şevket Paşa da bir hamle yaparak Miralay Sadık Bey'in üzerinden İTF içindeki sağcı muhafazakâr mebuslara destek vermiştir. Paşa, Miralay Sadık Bey'in İstanbul'dan uzaklaştırılma teklifini hep alttan almıştır. Ne zaman siyasal şartlar oluşmuş o vakit bu atama teklifini ikame etmiştir. Harbiye Nezareti bütçesiyle ilgili talepler az kalsın İTF'yi bölünmeye götürmüştür. Aslında Cemiyet ile Paşa arasında ciddi antlaşmazlıklar ona suikast yapılana kadar devam etmiştir. Cemiyet, Merkez-i Ümumi toplantılarında M. Şevket Paşa'yı sert bir dille eleştiriyordu. Bu eleştiriler şu noktada toplanmıştır: 1- Ordu içerisinde Miralay Sadık ve benzeri grupların başlattıkları kışkırtıcı eylemleri zamanında önleyememesi, 2- Ordu içinde politikayı arındıracağına ilişkin iddiasıyla İttihatçı subaylar üzerinde büyük bir baskı kurması, 3- Arnavutluk olaylarına ılımlı yaklaşmayarak sert tedbirler alması neticesinde olayların içinden çıkılmaz hale gelmesi, 4- Almanya ve Avusturya'nın desteğiyle bir darbe yapacağı kuşkusudur<sup>7</sup>. Cemiyet ilk fırsatta Harbiye Nazırı M. Şevket Paşa'dan kurtulmak istiyordu. Cemiyet'in 11 Haziran 1913'te bir suikast sonucunda öldürülen M. Şevket Paşa'ya pek de üzüldüğü söylenemez. Hatta bu suikast, muhaliflerin devre dışı bırakılması için kaçırılmaz bir fırsattı. Cemiyet de ayağına kadar gelen bu fırsatı tepmemiştir. Paşa da bunun karşılığında Fırka'nın hassas ve zayıf noktalarıyla oynayarak intikam almak istemiştir. Cemiyet'in Paşa'ya gereğinden daha fazla sabretmesi şüphesiz ordunun desteğini yanında hissetmek istemesi ve bir bilen olarak büyük ağabeyin başında olmalarına rıza göstermeleriyle ilgili olsa gerektir. Nitekim bir şekilde ordu ile iktidar paylaşılmıştır.

### 3. Hizb-i Cedit<sup>8</sup> Hareketine Kadar Meşrutiyet Hükümetleri ve Muhalefeti

Hizb-i Cedit'ten bahsetmeden evvel konunun daha iyi anlaşılması bakımından Meşrutiyet Hükümetleri ve muhalefeti hakkında kısa bir bilgi verilmesi faydalı olacaktır. 24 Temmuz 1908 tarihinde Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesinden 1913 Bâb-ı Ali Baskını'na kadar beş Osmanlı Hükümeti görev

7 Tevfik Çavdar, *Türk Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Kitabevi, İstanbul, 1999, s.125.

8 *Hizb-i Tadiyat* diye de bilinen grubun iki eş başkanı vardır. Bunlar: Meclis dışında Miralay Sadık Bey, Meclis içerisinde ise Karesi Mebusu Abdülaziz Mecdi Efendi'dir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şaduman Halıcı, "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde Siyasal Bölünme: Hizb-i Cedit", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.VI, S.15, İzmir, 2007, s.74.



yapmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti, bu hükümetler üzerinde ya baskı kurarak ya da İttihatçı kökenli bakanları kabine de görev almasını sağlayarak iktidarda söz sahibi olmaya çalışmıştır. Kabineleri denetim altında tutan Cemiyet, 1913 Bâb-ı Ali Baskını sonrası iktidarın dizginlerini bizzat ele alarak Kasım 1918'e kadar uzanan tek parti yönetimini tüm ülkeye egemen kılmıştır.

Araştırmamıza konu edilen dönemde üç Osmanlı Hükümeti kurulmuştur. Bunlar: 1- Kamil Paşa, 2- Hüseyin Hilmi Paşa ve 3- İbrahim Hakkı Paşa Hükümetleri'dir. İlk iki hükümetten kısaca bahsettikten sonra asıl İ. Hakkı Paşa Hükümeti hakkında bilgi vereceğiz.

Kamil Paşa Hükümeti, hem II. Abdülhamit hem de Meşrutiyet dönemi hükümetidir. Mecliste sayısal üstünlüğe güvenen İttihat ve Terakki Cemiyeti, Kamil Paşa Hükümetini de baskı ve denetim altına almıştır. Nitekim Kamil Paşa Hükümeti, Cemiyet ile ters düştüğü ve anlaşılmadığı için bir gensoruyla düşürülmüştür. Benzeri bir olay Meşrutiyet'in sonuna değin bir kez daha yinelenmeyecektir. Bundan böyle Sadrazamlar, Meclis dışı tertiplerle çekilmeye mecbur kalacaklardır<sup>9</sup>. Bu dönemde en ufak bir antlaşmazlık mebusları hızla hizipleşmeye götürüyordu. Cemiyet ve mebuslar, Kamil Paşa veya Küçük Sait Paşa arasında duruma göre bazen birini diğerine tercih ederek bir dengeleme siyasetini Mecliste takip etmişlerdir.

Kamil Paşa Kabinesi'nin Mecliste gensoru ile düşürülmesinden sonra kurulan Hüseyin Hilmi Paşa Kabinesi döneminde geniş bir yelpazede toplanan muhalefet güçlü olmamakla beraber somutlaşmaya başlamıştır. 31 Mart Vakası sonrası kurulan Hüseyin Hilmi Paşa Kabinesi'nde Talat Bey Dâhiliye, Cavit Bey Maliye Nazırı olmuşlardır. Aynı kabinenin bazı bakanları da İttihatçı sempaticilerden oluşmuştur<sup>10</sup>. Oluşan muhalefet karşısında Hüseyin Hilmi Paşa pek şanslı değildir. Zaten 31 Mart Vakası sırasında sadrazamlığa getirilen Tefik Paşa'yı saymazsak, yaklaşık on ay görev yapan Hüseyin Hilmi Paşa, Lynch Meselesi ve İspirto Kanunu yüzünden İttihatçıların itimadı kalmamış ve bir süre sonra da 28 Aralık 1909'da da istifasını vermiştir. Yerine İ. Hakkı Paşa Kabinesi kurulmuştur.

Hürriyetin yeniden ilan edilmesinden bir buçuk yıl geçtikten sonra üçüncü Meşrutiyet hükümeti olan İ. Hakkı Paşa Kabinesi'nde M. Şevket Paşa Harbiye, Talat Bey<sup>11</sup> Dâhiliye, Cavit Bey Maliye, Emrullah Efendi Maarif,

9 Tunaya, *a.g.e.*, s.75.

10 Çavdar, *a.g.e.*, s.114.

11 İbrahim Hakkı Paşa Kabinesi sık sık krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca İttihatçılar arasındaki muhafazakâr kökenli mebusların huzursuzlukları da iyice arttı. Fırka yönetimi ile muhalif mebuslar bir görüşme yaptılar. Bu görüşmede ordunun siyasetle ilişkisinin kesilmesi, masonluğun yasak edilmesi, sıkıyönetimin kaldırılması, padişah-kabine ve hükümet arasında bir denge kurulması ile Talat Bey'in Dâhiliye Nazırlığı'ndan çekilmesi önerileri kabul edildi. Neticede Talat Bey, 11 Şubat'ta, Emrullah Efendi de Maarif Nazırlığı'ndan istifa ettiler. Talat Bey'in yerine Halil Menteşe, Emrullah Efendi'nin yerine de Bağdat Mebusu Babanzade İsmail Hakkı Bey getirildi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Halıcı,

Hallacyan Efendi Ticaret ve Nafia, Şerif Haydar Bey Evkaf Nazırlıkları görevine getirilmiştir.

İ. Hakkı Paşa Kabinesi'ne kadar gerek Meclis içinde gerekse dışında siyasal kutuplaşma iyice kabarmıştır. Meclis dışındaki ilk muhalefet olan Osmanlı Ahrar Fırkası, Eylül 1908'de kuruldu. Merkezîyetçi, Osmanlıcı -daha sonra Türkçü- İttihatçı prensibine karşı Ahrarcılar, adem-i merkezîyetçi ve liberallerdir. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na varıncaya değin Meclis içerisinde muhalefet panoraması ise şu şekildedir: 1- Osmanlı Demokrat Fırkası, 2- Mutedil Hürriyetperveran Fırkası, 3- Ahali Fırkası, 4- Cemiyet-i Hafi, 5- Hizb-i Cedit ve 6- Hürriyet İtilaf Fırkası'dır<sup>12</sup>.

Meşrutîyet ilan edilmiş, Meclis açılmış, Kanun-i Esasi yürürlüğe konmuş, 31 Mart İsyanı bastırılmış ve II. Abdülhamit hal edilmiş olmasına rağmen sıkıyönetim hâlâ devam etmektedir. En son sıkıyönetim 13 Mart 1911'de M. Şevket Paşa tarafından uzatılmıştır. Aslında sıkıyönetim 31 Mart Vakası'ndan itibaren İmparatorluğun son günlerine kadar devam etmiştir. Elbette böyle bir ortamda muhalefetin olgunlaşp çok partili yaşam için uygun bir zemin oluşturmadığı anlaşılabacaktır. Şimdi sırasıyla Hizb-i Cedit Hareketi'ne kadar muhalefeti kısaca değerlendirelim.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucularından Dr. İbrahim Temo ve Dr. Abdullah Cevdet'in kurduğu Osmanlı Demokrat Fırkası, birçok engellemelerle karşılaşarak sıkıyönetim tarafından kapatılmıştır. Hatta çıkardıkları gazeteye bile müsaade edilmemiştir.

14 Kasım 1909'da Arnavut ve Arap mebuslar tarafından Mutedil Hürriyetperveran Fırkası kurulmuştur. Fırka'ya önce Berat Mebusu İsmail Kemal Bey daha sonra da Amasya Mebusu İsmail Hakkı Paşa liderlik yapmıştır. Fırka içerisinde Rum ve Ermeni mebuslar yer alsa da yöneticilik konumunda olmamışlardır. Bu fırka Meclis içerisinde 30-80 mebus arasında bir grup oluşturmuş ise de ülke genelinde Basra ve Rize dışında teşkilatlanamamıştır. Mutedillerin programı merkezîyetçiliğe ve Türkçülüğe karşı ancak adem-i merkezîyetçi bir yapıdadır.

Mutedillerden 4-5 ay sonra İTF içinde 21 Şubat 1910'da Ahali Fırkası isimli yeni bir grup daha oluşmaya başlamıştır. Bu kopma Mutedillerden farklıdır. Çünkü bu sefer oluşan yeni grup Türk ulema sınıfından teşekkül etmektedir. İ. Hakkı Paşa Kabinesi kurulurken ulema takımı şeyhülislamlık için üç aday göstermek istemiş ve İTF de bunu kabul etmiştir. Neticede Mason

a.g.m., s.79. Muhtemelen Cemiyet, Talat Bey'in siyasi zekasından istifade edip, Fırka içindeki anlaşmazlıklara çözüm bulabileceğini düşünerek onu Fırka Reisi görevine getirmiştir.

12 Meclis-i Mebusan'daki fırkalar ve muhalefetle ilgili detaylı bilgi için bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İletişim Yayınları, C.III, İstanbul, 1989; Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Kitabevi, İstanbul, 2001; Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1990; Tevfik Çavdar, *Türk Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Kitabevi, İstanbul, 1999.



diye tanınan Musa Kazım Efendi Şeyhülislam olmuştur. Görünüşte ayrılık sebebi bu olsa da bir takım şahsi ihtiraslar ön plana çıkacaktır. Örneğin grubun başkanlığını üstlenecek olan Gümülcine Mebusu İsmail Bey, Şehremaneti istikrazı ile ilgili bir işten, Sinop Mebusu Dr. Rıza Nur ise Dâhiliye Nazırı olamadığı için İTF'ye küsmüşlerdir. Hangi sebeple olursa olsun İTF içindeki sarıklı Türklerin kopması Cemiyet'i telaşlandırmıştır. Ahali Fırkası içinde ayrıca Karesi Mebusu Vasfi Bey, Konya Mebusu Zeynelâbidin Bey ve Tokat Mebusu Mustafa Sabri Bey yer almıştır. Ahali Fırkası da Mutediller gibi Meclis-i Mebusan'da 20-30 civarında bir mebustan oluşan bir grup kurmuşlardır. Onlar da ülke genelinde örgütlenememiştir. Kuşkusuz örgütlenememelerinin birinci sebebi sıkıyönetimdir.

İktidara karşı muhalefet gelişmesinde büyük rolü olan olaylardan biri de Sada-yı Hak Gazetesi'nin başyazarı Ahmet Samim'in öldürülmesidir. İttihatçılara göre bu gazete Rum asıllı İstanbul Mebusu Kozmide Efendi tarafından çıkarılmaktadır. Cinayetin sebebi ise şudur: O sıralarda Osmanlı Devleti'ne pamuk ipliğiyle bağlı Girit'i muhafaza etmeye çalışılmaktadır. Rumlar ise buna karşı çıkmaktadır. Bu durumda Türk asıllı birisinin Rumların çıkardığı bir gazetede çalışması pekiyi karşılanmamış ve Ahmet Samim iddialara göre bir gece sokakta Abdülkadir<sup>13</sup> tarafından öldürülmüştür. Bu cinayetin faturası Cemiyet'e kesilmiştir. Ancak Cemiyet'in yaptığına dair bir kanıt da mevcut değildir. Cinayet üzerine hemen harekete geçen M. Şevket Paşa, Cemiyet-i Hafiye'nin aralarında Dr. Rıza Nur'un da bulunduğu 300 üyesini tutuklattırdı<sup>14</sup>. Cemiyet-i Hafiye, eski Stockholm elçisi Şerif Paşa tarafından Paris'te kurulan ve maddi olarak desteklenen Islahatı Esasiye-i Osmaniye Fırkası adlı bir kuruluşun 1909'dan beri İstanbul'da faaliyette bulunan gizli örgütlenmesiydi. Bu gizli örgüt Dr. Rıza Nur ve Mustafa Natık tarafından idare ediliyordu. Cemiyet-i Hafiye'nin esas amacının Talat Bey ile M. Şevket Paşa'yı öldürmek olduğu ile sürüldü. Ahmet Samim cinayeti Cemiyet-i Hafiye mensupları etkisizleştirmek için bulunmaz bir fırsattı. Neticede M. Şevket Paşa, sıkıyönetim kurallarını uygulayarak bir muhalefet halkasına daha son vermiştir<sup>15</sup>.

Bu bölümde genel olarak kısaca şu değerlendirmelerde bulunulabilir: Hizb-i Cedid'e kadar Meclis-i Mebusan'daki kutuplaşmanın en önemli nedeni milliyetçi çatışmalardır. Safların netleştiği bu dönemde Meclis-i Mebusan'da parti sayısı çok azdır. Bunlardan örgütlenmesini tamamlayamamış ve pek büyük bir güce sahip olmayan Osmanlı Demokrat ve Mutedil Hürriyetperveran Fırkaları'nı örnek olarak belirtebiliriz. Yine bunlara ilave olarak 1910'da

13 Mustafa Kemal'e İzmir suikastı nedeniyle İzmir İstiklal Mahkemesi tarafından idamla cezalandırılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hakan Özoğlu, *Cumhuriyetin Kuruluşunda İktidar Kavgası: 150'likler, Tahrir- i Sükun ve İzmir Suikastı*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011; Feridun Kandemir, *İzmir Suikastinin İçyüzü I-II*, Tarih Yayınları, İstanbul, 1955; Cemal Avcı, *İzmir Suikastı: Bir Suikastin Perde Arkası*, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007.

14 Rıza Nur, *Cemiyet-i Hafiye Gizli Örgüt*, haz.: Ahmet Neziha Galiptekin, İşaret Yayınları, İstanbul, 1995, s.9.

15 Ayrıntılı bilgi için bkz. Akşin, a.g.e., s.s.266-272.

İttihatçılardan ayrılan ulema vasfındaki mebusların oluşturduğu Ahali Fırkası'nı da zikredebiliriz. Bu dönemde etnik temelli gruplaşmalar daha ön plandadır. Nitekim İ. Hakkı Paşa Kabinesi'nin programı Meclis-i Mebusan'da 34'e karşı 187 olumlu oyla kabul edilmiştir. İlk kez muhalefet kendini sayısal boyutla Meclis içerisinde göstermiştir. Sayısal boyut zamanla kemikleşerek nicelik olarak artmıştır. İ. Hakkı Paşa iktidarında Meclis bir düello sahnesine dönüşmüş; kavga, tokatlaşma ve hakaret hiç eksik olmamıştır. Sık sık gensorularla hükümet düşürülmeye çalışılmıştır. Yine Chester Projesi, Cavit-Zöhrap sosyalizm tartışması, Talat Bey-Boşo Çatışması, Hakkı Paşa ve Kozmide karşılaşması ve 1327 bütçe konuşmaları en gürültülü olaylardan bazılarıdır.

İ. Hakkı Paşa Kabinesi de Kamil ve Hüseyin Hilmi Paşa Kabineleri gibi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin sıkı kontrolü altındaydı. Muhalefetin en büyük kozu bu sorunda düğümlenmektedir. Cemiyet parlamento dışında idi ve ihtilalci tabiatını devam ettiren, hâlâ esrarlı ve gizli bir kuruluştur. Asıl İttihatçı fedailerıyla beraber oradaydılar. İ. Hakkı Paşa Kabinesi, Meşrutiyet ve İttihat ve Terakki tarihinin değişmezlerinden biri olan bu tartışmanın dışında kalamazdı. Fırka, Mebusan'daki İttihatçı çoğunluktu<sup>16</sup>. İttihatçıların, İ. Hakkı Paşa'ya karşı itimatları gün geçtikçe azalmıştır. Hatta bazı İttihatçı nazırlar istifa bile etmiştir. Eylül 1911'de İtalyanların Trablusgarp'ı işgal etmeleri İ. Hakkı Paşa'nın prestijini büsbütün sarsmıştır. Zira Paşa, Sadaret görevinden önce Roma Büyükelçisiydi ve İtalyanların işgalini tahmin edememiştir. Neticede 30 Eylül 1911'de İ. Hakkı Paşa istifa etmiş ve yerine Küçük Sait Paşa Kabinesi kurulmuştur.

#### 4. Hizb-i Cedit<sup>17</sup> (Yeni Oluşum) Hareketinin Doğuşu

II. Meşrutiyet Dönemi'nde Meclis-i Mebusan'da muhalefet halkasının en kuvvetlisi şüphesiz Hizb-i Cedit Hareketi'dir. Zaten bu hareket Meclis içerisinde palazlanarak, diğer muhalefet halkalarıyla da birleşerek Aralık 1911'de Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na tahvil olmuştur. Hizb-i Cedit Hareketi, Miralay Sadık Bey ile A. Mecdi Efendi'nin<sup>18</sup> omuzlarında yükselmiştir<sup>19</sup>. Lakin Osman Nuri

16 Tunaya, *a.g.e.*, s.s.102-103.

17 Hizb-i Cedit ismi ilk defa İkdâm Gazetesi sahibi Ahmet Cevdet Bey tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Lakin yaptığımız araştırmalarda Hizb-i Cedit ifadesinin İkdâm Gazetesi'nin hangi nüshasında kullanıldığını bir türlü tespit edemedik. Bu isim o dönemde İttihat ve Terakki Fırkası içerisindeki muhalif mebuslar için kullanılagelmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Ergin, *Bahkeshirli Abdülaziz Mecdi Tolun Hayatı ve Şahsiyeti*, Kenan Basımevi, İstanbul, 1942, s.95.

18 Abdülaziz Mecdi Efendi ile ilgili doğrudan ilk bilimsel çalışma Abdülaziz Mecdi Efendi'nin tasavvufi görüşleri kaleme alan Talat Olgun'un "Abdülaziz Mecdi Tolun'un Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri" isimli basılmamış master tezidir. T. Olgun tezinde, A. Mecdi Efendi'nin eğitimi, dini yaşamını ve Melamilikle ilişkisi üzerinde dikkat çekici bir çalışmaya imza atmıştır. Lakin onun siyasi yaşamından bahsedilmekle birlikte diğer konuların gölgesinde kaldığını da söyleyebiliriz. Ayrıntılı bilgi için bkz. Talat Olgun, *Abdülaziz Mecdi Tolun'un Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kayseri, 2013.

19 Hizb-i Cedit Hareketi'nin içerisinde Miralay Sadık Bey ve A. Mecdi Efendi'nin dışında

Ergin “Balıkesirli Abdülaziz Mecdi Tolun Hayatı ve Şahsiyeti” adlı eserinde Ziya Şakir’in yeni oluşumu bir fırka olarak göstermeye çalıştığından bahsetmiştir. Hâlbuki Hizb-i Cedit Hareketi, İttihat ve Terakki Fırkası içerisinde 110 civarında mebusun destek verdiği bir parti içi muhalefettir. 1911 yılının Mart ve Nisan aylarında Cemiyet’i, Fırka’yı ve kamuoyunu oldukça meşgul etmiştir.

Hizb-i Cedit’in oluşum sebebini yine İttihat ve Terakki Fırkası içerisinde aramak gerekir. Meclis’teki tek partili siyasi şablon bir süre sonra diktatörlüğe ve jakobenizme dönüşmüştür. Bâb-ı Ali’nin Arnavutluk, Makedonya ve Yemen’de uyguladığı baskı siyasetinin başarısızlığa uğraması, öte yandan Cemiyet’in M. Şevket Paşa’ya söz geçirememesi muhalefeti daha da kamçılıdı. Kısa sürede İttihatçı mebuslar, Fırkalarından ayrılıp bağımsız mebus olmuşlar bir süre sonra da yeni fırka kurmuşlardır. O dönemde henüz Fırka disiplin yönetmeliği mevcut olmadığı için istifa eden mebuslarla ilgili işlem yapılamamıştır<sup>20</sup>. 1911 başlarında altı ay önce sindirilmiş muhalefet bu kez “Hizb-i Cedit” adıyla ortaya çıkıyordu. Yeni oluşum tutucu ve gelenekçi nitelikte olup, İttihatçıların toplumsal ve siyasal görüşlerine şiddetle karşıydı<sup>21</sup>. Aralarında İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin bir numaralı üyesi olan Bursalı Mehmet Tahir Bey’in de bulunduğu 110 civarındaki mebus, herhangi bir maddi ve makam talebi olmayan Miralay Sadık Bey ile A. Mecdi Efendi’nin liderliğinde kümelenmiştir. Artık Meclis’in üçte biri Hizb-i Ceditçidir. F. Ahmad ve Rustow’un tespitlerine göre bu dönemde Meclis-i Mebusan’da 288 mebus vardır<sup>22</sup>. O dönemde 20-30 mebustan oluşan Ahali Fırkası ile İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne fikren ve fiilen karşı olanlar, Hizb-i Cedit hareketi içerisinde kendilerine yer bulamamışlardır. Dolayısıyla bu yeni oluşum tamamen İttihatçılardan meydana gelmiştir diyebiliriz.

Talat Bey dışındaki İttihatçılar, ilk defa 14 Nisan 1911’de parti içi muhalefetten haberdar olmuşlardır. Zira Hizb-i Ceditçiler arasında yer alan Bolu Mebusu Habib Bey, korkusundan veya başka beklentilerden dolayı Hizb-i Ceditle ilgili tüm malumatları Talat Bey’e iletmıştır. 14 Nisan gecesi aralarında Talat, Dr. Nazım, Cavit ve Hüseyin Cahit Beylerin bulunduğu İttihatçılar bir toplantı yapmış ve Talat Bey, daha önceden haberdar olduğu Fırka içerisindeki yeni oluşum hakkında arkadaşlarına şu bilgileri vermiştir<sup>23</sup>: “*Miralay Sadık Bey*

tespit edebildiğimiz kadarıyla ön plana çıkan mebuslar şunlardır: Şekip Bey (Manisa), Said Bey (Üsküb), Şeref Bey (Bolu), Sıdkı Bey (Aydın), Tahir Bey (Bursa), Habib Bey (Bolu), Necmi Bey (Samsun), Şeyh Esad (Akka), Basri Bey (Debre), Talat Bey (Ankara), Ömer Fevzi Bey (Bursa), Ali Osman Bey (Çorum), Abdülvahab Bey (Bursa) ve Hacı Mustafa Bey (Bursa) Ayrıntılı bilgi için bkz. *İkdam*, 3 Mayıs 1911; *Sabah*, 1-4 Mayıs 1911; *Yeni Gazete*, 5 Mayıs 1911.

20 1908 Meclis-i Mebusan’ı 288 mebustan oluşmuştur. Bunlardan 160 civarındaki mebus İttihat ve Terakki listesinden Meclis’e girmiştir. Mebus sayısı Yusuf Hikmet Bayur’a göre 272, Tarık Zafer Tunaya’ya göre ise 275’tir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmad ve Rustow, *a.g.m.*, s.247.

21 Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, çev.: Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2010, s.113.

22 Ahmad ve Rustow, *a.g.m.*, s.247.

23 2014 yılı içerisinde Türk Tarih Kurumu yayınları arasında çıkması planlanan eserini basım aşamasında bize faydalandırdığı için sayın Doç. Dr. Hasan Babacan’a müteşekkirim. Hasan Babacan, *Cavit Bey’in Hatıraları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 81.

*dışarıdan gelen telkinatlarla başarılı olamayacağını anlayarak bu sefer Fırka dahilinde fikirlerini yürütmeye çalışmaktadır. Fırka azası meyanında ve bizim en ziyade itimat ettiklerimizden birçokları din perdesi altında işgal ederek gizli bir fırka eylemiştir. Bunlar Sadık Bey'in evine celp ederek yemin vermişlerdir. Esas telkinatları adab-ı diniyeye riayet, hükümeti masonların ve binâenaleyh dinsizlerin elinden kurtarmaktır."*

Cavit Bey'in Hatıralarına göre Miralay Sadık Bey'in evindeki toplantıya A. Mecdi, Ali Osman, Hacı Mustafa, Abdullah Azmi, Ankaralı Talat, Vasfi, Hamdi, Sabri (Ahaliden), Ömer Fevzi, Basri, Şekip, Aydın Sıdkı Efendiler katılmıştır<sup>24</sup>. Onlara göre Hizb-i Ceditçilerin amacı Fırka içerisinde çoğunluğu ele geçirerek Hükümet'i devirmek ondan sonra da dindar mebuslardan oluşan yeni bir hükümet kurmaktır. Uzak hedeflerinin ise Fırka vasıtasıyla Kongreyi, Kongre'yi ele geçirdikten sonra Cemiyet'i, Cemiyet aracılığıyla da Merkez-i Umumiye'yi kontrol etmekten geçtiğine dair ortak bir kanaat ortaya çıkmıştır. Bahsi geçen toplantıda neler yapılabileceği de düşünülmüştür. Çare olarak olayın aslını anlamak üzere mebusların bir kısmıyla Talat Bey'in, bir kısmıyla da Cavit Bey'in görüşmesi kararlaştırılmıştır.

Toplantıda alınan kararlara uygun olarak Talat Bey yanında Münir ve Mithat Beyler olduğu halde Hizb-i Ceditçilerden A. Mecdi, Habib, Ali Osman, Hacı Mustafa Beylerle, Meclis-i Mebusan'da müzakere etmiştir. Müzakere mebusların nazır olabilmeleri için gereken 2/3 çoğunluğun oyunu alabilme şartı nedeniyle tıkanmış ve uzlaşma sağlanamamıştır. Hizip taraftarlarının sayılarının gün geçtikçe artması Talat Bey'i tedirgin etmiştir. Talat Bey, A. Mecdi Efendi'ye tefrikaya düştüklerini ve vaziyetin bir an evvel sonlandırılması isteğini söylemiştir. Bunun içinde Cemiyet Nizamnamesi'ni ileri sürerek; Cemiyetin her ferdinin bilâ kaydü şart o nizamnameye ittiba'a mecbur olduğunu iddia etmiştir. A. Mecdi Efendi ise Meşrutiyetin hamisi olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ancak ve ancak ihtiras ve teferrüt hislerinden uzak efrad ile idamesinin mümkün olabileceği cevabını vermiştir. Mecliste hâkim olan şahsi fikirlerin, milleti derin bir felakete ve uçuruma sürükleyeceğini izah ettikten sonra da<sup>25</sup>:

*- "Telaşa hiç hacet yok. Bizim maksadımız gayet sarihtir. Bilâkis bir ağacın gövdesinden çıkan iki dal gibi yaşamak istiyoruz. Biliyorsunuz ki efkârı umumiyede korkunç bir zan var: Meclis istibdat yapıyor! Diyorlar. İşte biz Mecliste ciddi ve hakiki bir fırka hayatı tesis ederek, serbest münakaşalara girerek, bu zannı ortadan kaldırmağa çalışacağız, dahili ve harici düşmanların tesvilâtına sizinle müştereken set çekeceğiz. Aynı maksada hadim iki makine gibi sizinle karşı karşıya işleyerek, milleti terakkiye doğru sevk edeceğiz."*

Elbette Talat Bey bu sözlerden tatmin olmamıştır. Muhalefetin daha da şiddetlenmesinden ve kendi kuvvetlerini devirmesinden açıkça korkar. A. Mecdi

24 Babacan, a.g.e., s.82.

25 Ergin, a.g.e., s.95.

Efendi daha ileri giderek Talat Bey'e şu teklifi yapmıştır<sup>26</sup>: “- Pekala! Mademki korkuyorsun; bir fırkanın başına sen geç, ötekinin de başına ben geçeyim, bu suretle Mecliste bir muvazene tesis edelim.” Ancak Talat Bey bu teklife sıcak bakmamış daha doğrusu cesaret edememiştir. Ayrıca Hizb-i Atik<sup>27</sup> üyeleriyle her ne olursa olsun iktidarı bırakmamaları konusunda hemfikirler.

Bu sırada Maliye Nazırı Cavit Bey Meclise gelmiş ve koridorda Kayseri Mebusu Ömer Beyle karşılaşmıştır. Ömer Bey, Cavit Bey'e: “kendisinin de onların arasında yer aldığını ancak ehemmiyet verilecek bir şey” olmadığını söyleyerek onu rahatlatmaya çalışmıştır. Bu görüşmeden bir netice alamayan Talat Bey bu sefer 20 Nisan 1911'de Miralay Sadık Beyle görüşmüştür. Cavit Bey hatıralarında bu konudan şöyle bahseder<sup>28</sup>: “Sadık Bey'in yanında da Topçu Ziya varmış. Dört beş saat görüşmüşler. Hep aynı masallar, aynı hezeyanlar. Masonluk, Siyonizm, şahsiyat. Filân nezaretten, filân mebusluktan çekilsin. Her ikisini ikna etmek beyinlerini saptığı yerden çelmek kabil olamamış. Talât da kat'-ı ümid ederek ayrılmış.” Talat ve Cavit Beylerin temaslarından anlaşılacağı üzere bir netice çıkmamıştır. Bunun üzerine Talat Bey her şeyin denetimlerinde olduğunu ifade ederek kamuoyuna, mebusların Fırka programında değişiklik yapılması için öneriler getirdiğini ve Fırka içinde

26 Ergin, a.g.e., s.96.

27 İttihat ve Terakki Fırkası içerisinde daha çok liberal düşünceli ve Cemiyet ve Fırkaya sadık mebus grubuna verilen isimdir. Sadık olmayanlara ise Hizb-i Cedit denilmektedir. Sayıları değişmekle beraber 75-85 civarındadırlar: Tanin Gazetesi'ne göre belli başlı Hizb-i Atikçiler şunlardır: Hüseyin Cahit Bey (İstanbul), Rıfat Paşa (İstanbul), Talat Bey (Edirne), Hallacyan Efendi (İstanbul), Faik Bey (Edirne), Nesimi Bey (İstanbul), Ahmet Rıza Bey (İstanbul), Hafız İbrahim Efendi (İpek), Feraci Efendi (İstanbul), Seyyid Bey (İzmir), Emanuel Efendi (İzmir), Pavliç Efendi (Üsküb), Mustafa Asım Efendi (İstanbul), Kasım Efendi (Ankara), Mahir Efendi (Ankara), Varteks Efendi (Erzurum), Pastırmacıyan Efendi (Erzurum), Mehmet Bey (Ertuğrul), Cudi Efendi (Amasya), Müfit Bey, (İzmit), Anastas Efendi (İzmit), Şeyh Safvet Efendi (Urfa), İsmail Hakkı Bey (Bağdat), Atif Bey (Biga), Mansur Paşa (Bingazi), Emin Arslan Bey (Lazkiye), Adil Bey (Tekfurdağı), Boyacıyan Efendi (Tekfurdağı), İsmail Paşa (Tokat), Münir Bey (Çorum), Baha Bey (Halep), Artin Efendi (Halep), Gani Bey (Denizli), Agah Bey (Drama), Rıza Bey (Drama), Muhip Efendi (Denizli), Süleyman Bey (Dedeoğlu), Hasan Fehmi Efendi (Gümölcine), Arif Bey (Gümölcine), Emrah Efendi (Kırkkilise), Mazelyan Efendi (İzmir), Ali Rıza Bey (Kırşehir), Haydar Bey (Saruhan), Sait Efendi (Saruhan), Halil Bey (Menteşe), Fuat Hulusi Bey (Trablusşam), Ali Cenahi Bey (Şam), Salim Efendi (Karahisarısahib), Karasu Efendi (Selanik), Cavit Bey (Selanik), Rahmi Bey (Selanik), Derviş Bey (Siroz), Mithat Bey (Siroz), Abdülrahman Bey (Şam), Ömer Şevki Bey (Sivas), Ahmet Bey (Lazistan), İsmail Mahir Efendi (Kastamonu), Necmettin Bey (Kastamonu), Ahmet Mahir Efendi (Kastamonu), Hasan Fehmi Efendi (Sinop), Asım Bey (Mamuretülaziz), Pañcedoref Efendi (Manastır), Dimitroviç Efendi (Manastır), Mişe Efendi (Görece), Ali Galip Bey (Karesi), Hayri Bey (Niğde), Tırayan Nali Efendi (Manastır), Mahmut Bey (Trabzon), Savapulos Efendi (Karesi), Kokidis Efendi (Trabzon), Hirah Efendi (Yozgat), Ziya Bey (Sivas), Naki Bey (Trabzon), Hüsnü Bey (Sivas), Şevket Bey (Debre), Keygam Efendi (Muş), Muharrem Hasbi Efendi (Karesi), İbrahim Efendi (Ergani), Nurettin Bey (Siverek), Mehmet Emin Efendi (Konya), Ebulziya Tevfik Bey (Antalya), Mahmut Nedim Bey (Urfa), Mustafa Efendi (Biga), Ömer Fevzi Efendi (Erzincan) ve Ahmet Efendi (Malatya). Tanin, 23-26 Nisan 1911; Sabah, 23 Nisan 1911; Yeni Gazete, 23 Nisan 1911. Ayrıca bakınız: Halıcı, a.g.m., s.82.

28 Babacan, a.g.e., s.85; Ayrıca bkz. Ahmad, a.g.e., s.115.



herhangi bir parçalanma söz konusu olmadığı beyanatını da vermiştir<sup>29</sup>. Lakin yaklaşan tehlikenin farkında olan Talat Bey, Miralay Sadık Bey'le bu meseleyi halletmesi için A. Mecdi Efendi'den ricacı olmuştur. Talat Bey'in Fırka içindeki kırgınlığı ortadan kaldırmaya yönelik manevraları bir netice vermemiştir. Fırka içerisinde muhalefet volkanı patlamıştır. Dolayısıyla yeni oluşumun Fırka'dan beklentileri şunlar olmuştur<sup>30</sup>:

Her ne şekilde olursa olsun, hariçte teşekkül etmiş ve yahut teşekkül edecek olan bir kuvvetin Meclis üzerindeki tesirine mahal bırakmamak,

Biri liberal, ötekisi muhafazakâr olmak üzere (bir kuvvetin iki muhalif şekli) Mecliste serbest bir faaliyete yol açmak.

Birinci maddeden anlaşılacağı üzere Mecliste bir Cemiyet/Fırka anlaşmazlığı ve sancısı yaşanıyordu. Öyle ki Cemiyet, Fırkalaşmasını tamamlayamadığı için Meclis-i Mebusan'ın üzerine yoğun bir şekilde nüfuz gölgesi düşüyordu. Fırka, Meclis dışında Cemiyet'in kararlarının takipçisi ve uygulayıcısı şekline bürünmüştür. Dolayısıyla Fırka'nın sağ ve muhafazakâr kanadını temsil eden Hizipçiler, Merkez-i Ümumi'nin Meclis iç işlerine karışmamasını talep ediyorlardı. Özellikle Talat Bey'le arkadaşlarının Fırkayı diledikleri gibi sevk idaresinden oldukça rahatsızlardı.

22 Nisan 1911'de Hizb-i Ceditçiler ve Atikçiler, Mecliste öncelikle ayrı ayrı toplanmışlardır. Toplantılarının bitiminde Talat Bey'in başkanlığında ortak bir toplantı için bir araya gelmişlerdir. Mecliste bulunduğu halde bu toplantıya Cavit Bey katılmamıştır<sup>31</sup>. Toplantıda Fırka adına Talat Bey, Hizb-i Ceditçiler adına da A. Mecdi, Basri, Habib ve Tahir Beyler söz almışlardır. Fırka programına eklenmesi planlanan "Mevadd-ı Aşere" Habib Bey tarafından okunmuş ve bazı değişikliklerle kabul görmüştür<sup>32</sup>. Görüşmeler devam ederken Şeyh Safvet, Hasan Rahmi ve Cahit Beyler, Mevadd-ı Aşere olarak bilinen önerileri kabul etmediklerini belirterek toplantıyı terk etmişlerdir. Yine aralarında Kütahya Mebusu Ferid Bey, Cidde Mebusu Zeynel Kasım Bey, Fizan Mebusu Cami Bey ve Kırkkilise Mebusu Mustafa Bey'in bulunduğu bir grup mebus da 2/3 çoğunluk ibaresinin kaldırılmasına kadar Fırka toplantılarına katılmama kararı almışlardır<sup>33</sup>. Homojen bir yapıya sahip olmayan İttihat ve Terakki Fırkası içinde ayrışmalar ve kopmalar bu toplantılarla iyice su yüzüne çıkmıştır. Liderliğini Miralay Sadık Bey ile Karesi Mebusu A. Mecdi Efendi'nin yaptığı yeni oluşum mensupları, taleplerini 23 Nisan 1911'de "Mevadd-ı Aşere" (on madde) isimli bir bildiride şöyle sıralamışlardır<sup>34</sup>:

29 Bu beyanat Sabah Gazetesi'nin 22 Nisan 1911 tarihli nüshasında "Ekseriyet Fırkası-Fırkanın Teşkilatında Tekamül" başlığıyla yer almıştır.

30 Ergin, a.g.e., s.95.

31 İkdâm, 23 Nisan 1911, s.2.

32 Tanin, 23 Nisan 1911, s.2.

33 Yeni Gazete, 23 Nisan 1911, s.1-2; Sabah, 28 Nisan 1911, s.2.

34 Tanin, 23 Nisan 1911; Sabah Gazetesi, 23 Nisan 1911; Yeni Gazete, 23 Nisan 1911; Ahmet Ali Gazel, "İkinci Meşrutiyet Döneminde İttihat ve Terakki Fırkası'nı Bölünme Noktasına



Mebuslar imtiyaz ve başka çıkarlar peşinde koşmamalıdır.

Mebuslukla devlet memurluğu ayrılmalıdır

Mebusların nazır (bakan) olabilmeleri için Fırkaca gizli oyla ve tam sayının 2/3 çoğunluğu ile saptanması usulü kabul edilmelidir.

Kanunlara uyulmalı ve nazırların sorumluluğuna dikkat edilmelidir

“İttihad-ı Anasır”a (Osmanlı ülkesindeki etnik unsurlar arasında kaynaşmaya) çalışılmalı, ticaret, ziraat, sanayi ve maarif ihtiyaç oranında ilerletilmelidir.

Dinsel ve milli ahlak ve gelenekler “muhafaza” edilmekle beraber, Batı’nın medeni ilerilikleri Osmanlı ülkesinde geliştirilmelidir.

Anayasa’ya (Kanun-ı Esasi) uygun olarak, Osmanlı gelenekleri sürdürülmeli ve saklı tutulmalıdır

Memurlar tayin ve azilleri bakımından ciddi bir statüye bağlanmalıdır;

Kanun-i Esasi’de hilafet ve saltanatla ilgili hakları (padişahın haklarını) güçlendirmek, bu amaçla yasama, yürütme ve yargı kuvvetleri arasındaki ilişkilerde değişiklik yapmalıdır;

Gizli ve özel amaçlarla kurulmuş olan derneklerin eylemleri yasaklanmalıdır.

Mevadd-ı Aşere, Fırka toplantısında uzun ve sert tartışmalara sebep olmuş hatta tartışmalar akşam saat altıya kadar devam etmiştir. Bolu Mebusu Habib Bey’in teklifi üzerine bu mesele Eylül ayında toplanacak olan İttihat ve Terakki Cemiyeti Kongresi’nde görüşülmek üzere rafa kaldırılmıştır<sup>35</sup>. Kararı birçok mebus olumlu karşılamış ve imzalamıştır. Fırkaya kazan kaldıran muhaliflerse, son dakikaya kadar besledikleri müstakil fırka fikrinden vazgeçmişlerdir. Fırka içi antlaşmazlığa geçici olarak çözüm sağlayan bu karar, 170 mebusun onayıyla olmuştur. Hatta bu görüşmede yer almayan mebuslar bile sonradan karara katılmışlardır. Sadece H. Cahit, Şeyh Saffet ve Sinoplu Hasan Fehmi, kararı kabul etmediklerini söyleyerek toplantıdan çıkmışlardır<sup>36</sup>.

Mevadd-ı Aşere’nin maddelerini irdeleyecek olursak üçüncü ve onuncu maddeler ön plana çıkar. Çünkü diğer maddeler genel geçer ve herkesin arzu ettiği hükümlerdir. Üçüncü madde, Cemiyet’in münasip gördüğü mebusların rahatça Nazır olabilmelerini engellemek isteyen bir hükümdür. Gerçek şudur ki Hizb-i

---

Getiren Hizb-i Cedid Hareketi”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.16, Erzurum, 2001, s.s.263-264; Tunaya, *a.g.e.*, s.s.270-271.

35 Son Posta Gazetesi’nde 28 Nisan 1934’ten başlayıp 5 Mayıs 1935’e kadar süren nüshalarında Ziya Şakir, “İttihat ve Terakki Nasıl Doğdu, Nasıl Yaşadı, Nasıl Öldü?”, isimli yazılarında Mevadd-ı Aşere’nin hangi surette İttihat ve Terakki Kongresi’ne tehir edildiğiyle ilgili fikirlerini beyan etmiştir.

36 Babacan, *a.g.e.*, s.90.

Ceditçiler, bu maddeyle Fırka içerisindeki çoğunluklarına güvenmektedirler. Böylece Cemiyet'in değil kendi istedikleri kişinin Nazır olabilmesinin yolunu açmak arzusundaydılar. Bir yönüyle de çoğunluğun temsilcisini Nazır yaparak demokrasi rolü de oynayacaklardır. Ayrıca bu maddeyle Cemiyet'in Fırka içerisindeki manevra ve oyun alanını daha da daraltmış olacaklardır.

Onuncu maddede yer alan “*Özel ve gizli maksatlar için bir araya gelmiş olan cemiyetlerin hareket ve işlerine izin verilmeyecek*” hükmünden maksat İttihatçıların fedai örgütleri değil doğrudan doğruya masonluktur. Zaten onlar Fırka içerisinde Dâhiliye Nazırı Talat Bey, Maliye Nazırı Cavit Bey ve Şeyhülislam Musa Kazım Efendi'nin mason olduğuna dair yaygın kanaatten oldukça rahatsızlardı. A. Mecdi Efendi'ye göre masonluk, dinin imhası için kurulmuş bir tuzaktır. Dolayısıyla Cemiyet'in ve Fırka'nın ruhunda masonluğun hâkim olmasını istemiyordu. Çünkü A. Mecdi Efendi, cemiyeti ve milletin haklı davasını bitirecek, körü körüne bağlılık sağlayacak, toplumun değerleriyle bağdaşmayan ve dinin esaslarına ters düşen her türlü oluşumun karşısındaydı<sup>37</sup>.

Mevadd-ı Aşere'yi, Tanin Gazetesi'ndeki köşesinde değerlendiren Hüseyin Cahit, programın bu kadar gürültüye sebebiyet verecek bir mahiyette olmadığını dile getirdikten sonra şöyle devam etmiştir: “Birinci maddedeki şart için Meşrutiyet'in ilk günlerinden beri mücadele ettiklerini ve hiçbir destek görmediklerini; dördüncü ve beşinci maddelerin ise İttihat ve Terakki programında zaten mevcut olduğunu, eğer uygulanmadığını bile bile şimdiye kadar Fırkada duruyorlarsa, bunun mebusluğa da insanlığa da sığmayacağını” ifade etmiştir. Yine yazının devamında: “Onuncu maddedeki gizli cemiyetler konusunda kanunun açık olduğunu ve böyle cemiyetler varsa ve hükümet men etmiyorsa icraya davet edilmelidir” görüşünü ileri sürmüştür<sup>38</sup>.

Hüseyin Cahit'e göre programın en önemli maddesi dokuzuncu maddesidir. Ona göre Hilafet ve saltanata saygıda hiç bir farklarının bulunmadığını ve eskiden beri aynı görüşte olduklarını ifade eder. Ayrıca kuvvetler arasında nasıl bir denge kurulacağı hakkında bir teklif getirmediği için Mevadd-ı Aşere'yi eksik bulmuştur. Ciddiye alınmayacak maddelerden ibaret olan bu program için bir kaşık suda fırtına koparılmasının altında da gizli emeller yattığına dair kuvvetli şüpheleri vardır. H. Cahit konuyla ilgili Tanin'deki yazısını şöyle tamamlamıştır: “*Bu kadar gürültüye, gizli tertibata, gizli ihtiraslara, tekaliflere ve sonra gazetelerde ilan-ı şadaniye ne lüzum vardı? Bunun hikmeti nedir diye düşünenlerin hakkı olmaz mı?*” Hüseyin Cahit Tanin'deki yazısında karşıt basına da çatmıştır. Ona göre muhalif basın, 31 Mart Vakası sırasındaki tavrıyla Mevadd-ı Aşere'nin yayınlanmasından sonra iki yıl önceki gibi aynı tavrı ve dili kullanmıştır<sup>39</sup>.

37 Ergin, a.g.e., s.96.

38 Tanin, 23 Nisan 1911, s.1.

39 Tanin, 23 Nisan 1911, s.1.

İttihatçıların yarı resmi gazetesi Tanin’de Cemiyet’in fikirleri, Hüseyin Cahit’in kaleminden yayınlanmıştır. Buna mukabil muhalif basın, A. Mecdi Efendi ve arkadaşlarını destekleyerek; Mevadd-ı Aşere’yi benimseyerek bunun İttihat ve Terakki Kongresi’ne taşınmasını Hizb-i Ceditçilerin zaferi olarak sunmuşlardır<sup>40</sup>. Hatta İkdam ve Yeni Gazete, daha ileri giderek İTF’nin yeni bir oluşum olduğunu bazılarını siyasetten men ederek selamete çıkabileceklerini bile yazmışlardır. Elbette bu işi A. Mecdi Efendi ve Hizb-i Ceditçilerin yapabileceğine de yürekten inanmışlardır<sup>41</sup>.

Hizb-i Ceditçiler fikirlerinin kamuoyunda daha iyi anlaşılabilmesi için ulusal basını verimli bir şekilde kullanmışlardır. Hikmet Gazetesi’nin 18 Mayıs 1911 tarihli nüshasında A. Mecdi Efendi ile yapılan bir mülakatta: Hizb-i Cedit Hareketi’nin İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne ve Genç Türklere karşı bir hareket olmadığı özellikle vurgulandıktan sonra kendilerinin İttihat ve Terakki Fırkası’nın programı çerçevesinde hareket ettiklerini ve hiçbir kişisel amaç uğrunda Fırkayı feda etmemek hususunda millet huzurunda söz verdiklerini izah etmiştir. Ayrıca Mevadd-ı Aşere’nin, Fırkanın programıyla tezat oluşturmadığını da üzerine basarak belirtmiştir<sup>42</sup>. A. Mecdi Efendi mülakatın devamında şunları söylemiştir<sup>43</sup>: “*Takdir edilir ki bağımsız bir memlekette meşru olan hükümet mensuplarının milli siyaset yapma yeri köşe bucak değil, Meclis-i Mebusan meydanıdır. Bu nedenle biz siyasi hayatımızı karanlık ve gizli yerlerde sürdürmüyoruz. Geçmişte olduğu gibi içinde bulunduğumuz zamanda da milletin içindeyiz ve milletle beraberiz. Fakat şu da bir gerçek ki biz Fırkanın mevcut programından ve mesaimizden ümit ettiğimiz başarıyı elde edemedik. Bunun üzerine arkadaşlarla toplanarak bunun sebebini araştırıp, on maddelik ek bir program hazırladık. Hazırlamış olduğumuz bu teklifi Fırkada oylamaya sunduk. Birkaç arkadaşımız dışında bütün milletvekillerinin bizimle bu konuda hem fikir olduğunu gördük. Ayrıca bu programın hazırlanmasında yüzü aşkın milletvekili vardır. Ve bu milletvekilleri İttihat ve Terakki’ye mensuptur. Eğer gazetelerin iddiaları doğru ise bütün İttihat ve Terakki Cemiyeti tamamen milletin aleyhine dönmüş olur.*” Burada Fırka’dan neden ayrı düşündüklerini ve ikiliğin sebeplerini izah etmiştir. A. Mecdi Efendi, aynı mülakatta muhafazakârlıkla ilgili görüşlerini de beyan etmiştir. Kendilerini milletiyle barışık muhafazakâr mebuslar olarak tarif etmiş ve yeniliklere de karşı olmadıklarını ifade etmiştir. Kamuoyundaki muhafazakârlık algısının yanlış olduğunu, bundan modernleşmeye karşı irticacı olmak gibi bir yanlış sonuç çıkarıldığını belirtmiştir. Oysa muhafazakârlığın milletin yüceltilmesi ve modernleşmeye mani olan, milli değerler arasında yer almayan yabancı ve sahte fikirlerden arındırılması anlamına geldiğini vurgulamıştır. Ona göre muhafazakârlık millete hizmettir. Yine muhafazakârlık kavramını yenilikle eş değer görmüş ve her alanda ilerlemeyi sağlayacak inkılaplara taraftar

40 Tanin, 28 Eylül 1943, s.s.4-5.

41 Tanin, 29 Eylül 1943, s.s.4-5.

42 Hikmet Gazetesi, 18 Mayıs 1911, s.s.1-2.

43 Hikmet Gazetesi, 18 Mayıs 1911, s.s.1-2; Ayrıca bkz. Ergin, a.g.e., s.104.

olduklarından da bahsetmiştir. Ayrıca İttihatçı yönetim zümresine, meselelerin çözüm yerinin sokak değil Meclis olduğunu ima etmiştir.

Muhalefeti dizginleyen Fırka yönetimi, hemen ilk iş olarak Miralay Sadık Bey meselesine el atmıştır. Şayet M. Şevket Paşa, Miralay Sadık Bey'i Selanik'e göndermezse Sadrazam İ. Hakkı Paşa istifa edeceğini beyan etmiştir. Zira daha önceki Miralay Sadık Bey'le ilgili tayin taleplerini M. Şevket Paşa inceleyeceği gerekçesiyle sürekli hasıraltı ediyordu. 27 Nisan 1911'de İ. Hakkı Paşa Kabinesi'nin 45'e karşı 145 oyla güvenoyu alması Fırka'ya ayrı bir kuvvet vermiştir. Fırka arasındaki ikiliği sona erdirmek gerekiyordu. Bu hususta Sultan Mehmet Reşat ile de görüşmüşlerdir. Elinin iyice zayıfladığını anlayan M. Şevket Paşa, hem Cemiyet'in hem de Saray'ın baskılarına daha fazla dayanamayarak Miralay Sadık Bey'i Selanik'e tayin etmiştir. Kuşkusuz bu tayinden doğacak boşluk Karesi Mebusu A. Mecdi Efendi tarafından doldurulacaktır.

31 Nisan 1911'de Dâhiliye Nazırı Halil Bey, Fırka toplantısında yek vücut olduklarını kamuoyuna gösterebilmek için "Hizb-i Cedit ve Hizb-i Atık" kelimelerinin kullanılmaması teklifine diğer mebuslar da sıcak bakmışlardır. Söz alan A. Mecdi Efendi, Fırka tarafından kabul edilen Mevadd-ı Aşere'nin kabul edilip edilmediğinin yeniden beyan edilmesi için diğer mebuslara yeniden söz hakkı verilmiş ve mebuslar kabul ettiklerini beyan etmişlerdir. Bunun üzerine bir kez daha söz alan A. Mecdi Efendi şöyle : "O halde İttihat ve Terakki Fırkası birdir. Grup falan katiyen yoktur. Mesele halledilmiştir. Bâdema hepimiz birimiz." demiştir<sup>44</sup>.

Miralay Sadık Bey meselesi hallolunduktan sonra Cavit Bey, A. Mecdi Efendi ile bir görüşme daha yapmıştır. Cavit Bey bu görüşmeye dair şu ifadelerde bulunmuştur<sup>45</sup>: "Sözlerinde hiç bir mantık olmadığı gibi azîm bir eseri belâhat var. Masonluğun siyaseten aleyhinde bulunuyormuş. Sebebi de masonların maksadı Hükümet-i Osmaniyyeyi cumhuriyet haline ifrağ eylemekmiş. Böyle aykırı yalanlara inanacak kafalar memleketi idare etmek istiyorlar. Kendisine benim istifaya mütemayil olduğumu, yalnız kabine buhranına sebep olmamak için bunu tehir eylediğimi, çekilince kat'iyen gelmeyeceğimi, yalvaracakları halde yine avdet etmeyeceğimi anlattım. Ve bütçe esnasında fırkanın kararını aramadığım halde neden itimat reyî verdiklerini, hatta bununla da iktifa etmeyerek neşir ve talike karar verdiklerini, bir aydan beri değişimin nasıl bir hal olduğunu sordum. Cevap yok. Yine mahut Siyonizm meselesinden bahsetti. Suriye'de kırk bin liralık bir çiftliği Yahudilere satmışız. Yalan, asılsız fasılsız yalan. Evvelce gazetelerden biri bunu yazmıştı. Tahkik ettirmiştik. Bize hiç taallûku olmayan bir mesele olduğu tahakkuk etmişti."

Teşebbüslerinde başarı elde edemeyen İttihatçı elitist zümre bunun üzerine Hizipçiler ve A. Mecdi Efendi ile ilgili bir takım yalan haberleri dolaşıma sokmuştur. Uydurulan bu adi hikâyeler Şeyhülislam Musa Kazım

44 İkdam, 1 Mayıs 1911, s.2; Yeni Gazete, 1 Mayıs 1911, s.s.1-2.

45 Babacan, a.g.e., s.s.95-96.

Efendi ve Masonlukla ilgiliydi. Bunun yanında Cemiyet, Hizipçileri softalık ve taassupla itham ettikleri gibi İngiliz ve Rus Sefaretleri'nin bir oyuncağı olarak da görüyorlardı. İttihatçılar özellikle Times muhabiri Grew ile İngiliz elçiliğinde görevli Fitz Maurice'in, hizipçileri kışkırttığını ve entrikalar çevirdiğini düşünüyorlardı<sup>46</sup>. Özellikle bir İngiliz balosuna sarığıyla gelen Vasfi Efendi'yi bir kenara çekerek saatlerce konuşması İttihatçıların şüphelerini iyice delillendiriyordu<sup>47</sup>. Hizb-i Cedit meselesi halledildiği halde bir yıl sonra bile A. Mecdi Efendi ile ilgili dedikodular ortalıkta dolaşmıştır. O, İttihatçılığı bırakarak, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na geçeceği iftirasıyla karşı karşıya kalmıştır. Benzer ithamlara karşı A. Mecdi Efendi, basın yoluyla cevap vermeyi tercih etmiştir<sup>48</sup>. Lakin hizip üyelerinin şahsiyetleri bu tür dedikoduların önüne geçiyordu. Gittikçe kuvvetlenen yeni oluşumun üyeleri tehditler almaya başlamıştır. Bazılarına tehdit dolu mektuplar gönderilirken bazılarına da namlular gösterilmiştir. Bu tehditler amacına ulaşmadığı gibi safları daha bir sıklaştırmıştır. Bu arada Mecliste grubu bulunan Ahali ve Mutedil Hürriyetpervan Fırkaları, yasama çalışmalarının devamı arzusundaydılar. Zira onlar, Meclis kapanmazsa İTF içindeki çatlak daha da derinleşerek kopmalar yaşanması ümidiyle Meclisi açık tutmayı planlamışlardır. Ayrıca Kanun-ı Esasiye'nin 41. Maddesi Meclis kapalıyken hükümete kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi de tanıyordu. Böylece hükümet'in keyfi yasa çıkartmalarını da engellemiş bir taşla iki kuş vurmuş olacaktı. Ancak Meclis-i Mebusan'ın 22 Mayıs 1911'de çalışmalarına ara vermesiyle amaçlarına ulaşamamışlardır.

1911 yılının Mayıs ayının son günlerinde İttihat ve Terakki Kongresi'ne katılacak üyeleri belirlemek üzere çeşitli toplantılar yapılmıştır. 30 Mayıs'taki toplantıdan bir sonuç çıkmayınca 2 Haziran günü yapılan toplantıda kongreye katılacak mebuslar tespit edilmiştir. Kongreye, Hizb-i Atik grubundan Seyyid, Talat, Ali Cenahi ve Şeyh Safvet Beylerin; Hizb-i Cedit'ten ise Mansurizade Said, Tahir, Hacı Mustafa ve Fazıl Arif Beyler olmak üzere sekiz kişinin katılması kararlaştırılmıştır. Bu oylamada A. Mecdi Efendi yeterli oyu alamamıştır. Ancak Hacı Mustafa Bey, görevi kabul etmeyince yapılan oylamada 39 oy alan A. Mecdi Efendi, Cemiyet'in kongresine katılabilmektedir<sup>49</sup>. Buna karşılık Cavit Bey hatıralarında kongreye katılmak üzere Hizb-i Cedit Hareketi içerisinde yer almayan sekiz mebusun seçildiğini yazmıştır<sup>50</sup>. O dönemde bunu sütunlarına taşıyan farklı gazeteler, Cavit Bey'in hatıralarını havada bırakmaktadır. Dolayısıyla bu konuda gazetelerin bilgilerini esas aldık.

22 Mayıs'ta Meclis'in çalışmalarına yaz dönemi nedeniyle ara vermesi Cemiyet'e rahat bir nefes aldırılmış ve hesaplaşma kongreye kalmıştır. Bu arada İtalyanlar Trablusgarp'ı işgal için hazırlık yapıyordu. Hem Meclis'in

46 Tanin, 1 Mayıs 1911, s.1.

47 Babacan, a.g.e., s.83.

48 Sabah Gazetesi, 17 Mart 1912, s.s.1-2.

49 Yeni Gazete, 3 Haziran 1911, s. 2; İkdâm, 3 Haziran 1911, s.2.

50 Babacan, a.g.e., s.120.



tatile girmesi hem de Trablusgarp'ın işgali hizip meselesini rafa kaldırmış ve gündemden düşmesine sebep olmuştur. Aslında baktığınızda İttihatçılar her ne kadar Trablusgarp'ın işgaline üzülseler de alttan alta Fırkanın bölünmesini gündemden düşürdüğü için de bir yönüyle sevinmişlerdir. Zaten İtalyanların Trablusgarp'ı işgal ettiği 30 Eylül 1911'de İ. Hakkı Paşa istifa etmiştir. Zira İ. Hakkı Paşa Sadarettin önce Roma Sefiriydi ve prestiji esaslı bir şekilde sarsılmıştır. Trablusgarp'ın işgali ve akabinde sadrazamın istifası öncesinde toplanan 4. İttihat ve Terakki Cemiyet'i Kongresi, 17 Eylül 1911'de toplanmıştı. Kongre yüzden fazla maddeyi kabul etmiştir. Yine burada Merkez-i Umum üyelerinin sayısı artırılmış ve Fırka'nın siyasi programı tetkik olunmuştur. Mevadd-ı Aşereden, üçüncü madde dışındaki maddeler kabul edilmiştir. Artık Cemiyet'in, hizip namıyla bir teşkilatı tanımadığı da kararlaştırılmıştır. Ayrıca Selanik'ten gelen hizipçiler de fikirlerini değiştirdiklerini beyan etmişlerdir. Miralay Sadık Bey meselesi de özel bir komisyon tarafından incelenmiş ve kendisinin Cemiyet'ten çıkartılması da karara bağlanmıştır. Neticede parçalanmış, atomize olmuş muhalefet, 21 Kasım 1911'de Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı kurmuşlardır. Böylece İttihatçılar, fırka içi muhalefetle uğraşırken bu sefer karşılarına daha dışlı bir fırkayı bulmuşlardır.

### Sonuç

1876'dan sonra ikinci kez toplanan Meclis-i Mebusan, üç yıldan biraz fazla görev yaptıktan sonra İTF içindeki muhalefet ve antlaşmazlıklar neticesinde Ocak 1912'de dağılmıştır. Mayıs 1912'de toplanan ve Ağustos 1912'de yeniden kapanan Meclis, Balkan Savaşları nedeniyle Mayıs 1914'de kadar kapalı kalmıştır. Zira 1908'de büyük ümitlerle toplanan, problemlere çözüm bulacağı umulan Meclis-i Mebusan, İTF'ye mensup mebusların uzlaşmaz tavrı nedeniyle kapatılıp seçim kararı almıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1912 seçimlerinde daha dikkatli davranarak ve muhalif mebusları seçimlerde listeye koymayarak adaylıklarını engellemiştir. Yola liberal vasıfları ön plana çıkan ve söz tutan mebuslarla devam edilecektir. Ayrıca Türk olmayan mebuslar, -Araplar hariç- Balkan ve I. Dünya Savaşları'nın sonucu kaybedilen topraklara bağlı olarak yeni Meclis'te yerlerini alamamışlardır.

Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesiyle 1908 yılının Aralık ayında açılan Meclis-i Mebusan'da siyasi potansiyel Cemiyet dolayısıyla İTF tarafından tek başına temsil edilmiştir. Ciddi bir muhalefet fırkasından yoksun yeni Meclis kompozisyonunda, İTF içinde kutuplaşmalar artarak sert tartışmalar olmuştur. Çünkü muhalif Fırkalar çok cılız kalmıştır. Kim bilir Meclis'te doğru dürüst muhalif başka bir fırka var olsaydı İTF bünyesinde derin çatlaklar oluşmayacak ve saflar daha bir sık olacaktı. Bu bağlamda Hizb-i Cedit, Cemiyet'e değil İTF'ye etki ederek sıkıntı yaratmıştır. Jakoben ve baskıcı İttihatçıların baskısından



kurtulmak için Meclis-i Ayan ve Meclis-i Mebusan'ın elinin güçlendirilmesini savunmuşlardır. Onlara göre tartışma yeri sokak değil Meclis'tir.

Hizb-i Cedit Hareketi'nin oluşmasında elbette doku uyumsuzluğu yaşanmıştır. Zira Meclis-i Mebusan'ın panoramasına baktığımızda mebus profilleri farklılık arz etmektedir. Meclis yarı yarıya şehirli ve köylü gruptan oluşmaktadır. Köylüler küçük ve büyük toprak sahipleriyle ülemadan teşekkül etmiştir. Geleneksel ve dini değerleri ön plana çıkan köylü mebuslarla, şehirli mebuslar arasında fikrîsel çatışma kaçınılmaz olmuştur. Bu da Fırka içerisinde muhalefetin artmasına paralel olarak yönetici kadroyla uyumsuzluk ve derin çatlaklar meydana getirmiştir. İlginçtir ki Hizb-i Ceditçilerin tamamı İttihatçı'dır. Harekete o sırada Meclis-i Mebusan'da bulunan Mutedil Hürriyetperveran ve Ahali Fırkaları'ndan hiçbir mebus dâhil olmamıştır. 1912'den sonra bazı Hizb-i Cedit mensubu mebuslar farklı fırkalarda siyaset yapmaya devam etmişler, gözünü İTF'de açan A. Mecdi Efendi gibi bazı mebuslar da başka bir fırkaya girmeyerek ömürlerinin sonuna kadar İttihatçılıklarını muhafaza etmişlerdir. Fırka içerisinde çoğunluğu ele geçirerek arzu ettikleri cihette bir siyaset izlemeyi benimsemişlerdir. Hatta o kadar kuvvetlendiler ki 1911'de İttihatçıların siyasetlerini rahatlıkla uygulama fırsatı tanımadılar.

İTF bünyesindeki bu ayrımın ideolojik bir sebebinin de olduğunu göz ardı edilmemelidir. Zira kendilerini muhafazakâr olarak niteleyen Hizipçiler, kendileri dışındaki mebusların, görgüsüz modernleşmelerine tepkiliydiler. Ayrıca onların Batıcı yönlerini eleştirerek, İslami açıdan da yetersiz bulmuşlardır. Onlar, İslamcılıkla-Osmanlıcılığın bir potada nasıl eritebileceği kaygısını taşıırken; İttihatçı elitist zümrenin ajandasında Batıcılık ortak parantezi içerisinde Osmanlıcılık ve Türkçülük fikirleri yer almaktaydı. Yine Hizipçiler, nazırların ve mebusların mason olmasını bir türlü kabullenememişlerdir. Özellikle bir Şeyhülislamın mason olabileceği onlar için akıl almaz bir durumdu.

Trablusgarp Savaşı'nın çıkması akabinde Meclis'in Ocak-Mayıs 1912 tarihleri arasında kapalı bulunması İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne bir oksijen sağlamıştır. Fırka'nın içerden ikiye bölünmesini engellemiştir. Özellikle savaş, Hizb-i Ceditçilerin taleplerini, Cemiyet'in kongresine kadar bir kez daha gündeme gelmemek üzere rafa kaldırmıştır. Aslında bu, İttihatçıların daha sonradan kuvvetlenmek için gündeme getirdikleri geçici bir uzlaşma hareketidir. Lakin buna karşılık gücü elinde bulunduran İttihatçılara karşı dağınık muhalefet, Hürriyet ve İtilaf Fırkası adıyla tek bir çatı altında birleşerek, daha dişli bir muhalefet yapmak üzere Meclis'te ve siyasette yerini alacaktır. Esasında Cemiyet ve Fırka içerisinde kanayan bu yara pansumanla geçiştirilmeye çalışılmıştır.

## KAYNAKÇA

### I. Süreli Yayınlar

*Hikmet,*  
*İkdam,*  
*Sabah,*  
*Son Posta,*  
*Tanin,*  
*Yeni Gazete.*

### II. Kitaplar

- AHMAD, Feroz, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, çev.: Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2010.
- AKŞİN, Sina, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Kitabevi, İstanbul, 2001.
- AVCI, Cemal, *İzmir Suikasti: Bir Suikastin Perde Arkası*, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- BABACAN, Hasan, *Cavit Bey'in Hatıraları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014 (2014 yılında Türk Tarih Kurumu Yayınları arasında yayınlanmak üzere kabul edilmiştir.).
- BİRİNCİ, Ali, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1990.
- ÇAVDAR, Tevfik, *Türk Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Kitabevi, İstanbul, 1999.
- ERGİN, Osman, *Balıkesirli Abdülaziz Mecdi Tolun Hayatı ve Şahsiyeti*, Kenan Basımevi, İstanbul, 1942.
- IŞIK, Ali, *Ayaşlı Şakir Efendi*, Çikme Basım Yayın, Konya, 2011.
- KANDEMİR, Feridun, *İzmir Suikastinin İçyüzü I-II*, Tarih Yayınları, İstanbul, 1955.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C.9, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996.
- KOLOĞLU, Orhan, *İttihatçılar ve Masonlar*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 1991.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri*, TBMM Yayınları Ankara.

- MEMİŞOĞLU, Erdem, *Fatih Sertürbedarı Ahmet Amiş Efendi Hazretlerinden ve Abdülaziz Mecdi Tolun Bey'den Seçme Hatıralar ve Rivayetler*, Bilgi İmaj Yayınevi, Ankara, 2004.
- OLGUN, Talat, *Abdülaziz Mecdi Tolun'un Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2013.
- ÖZOĞLU, Hakan, *Cumhuriyetin Kuruluşunda İktidar Kavgası: 150'likler, Takrir- i Sükun ve İzmir Suikastı*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011.
- Rıza Nur, *Cemiyet-i Hafiye Gizli Örgüt*, haz.: Ahmet Nezi̇h Galiptekin, İşaret Yayınları, İstanbul, 1995.
- TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C.III, İletişim Yayınları, İstanbul, 1989.

### III. Makaleler

- AHMAD, Feroz- Dankwart Rustow, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Meclisler: 1908-1918", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S.4-5, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1975-1976.
- AZAMAT, Nihat, "Abdülaziz Mecdi Efendi", *İslam Ansiklopedisi*, C.1, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1988.
- GAZEL, Ahmet Ali, "İkinci Meşrutiyet Döneminde İttihat ve Terakki Fırkası'nı Bölünme Noktasına Getiren Hizb-i Cedid Hareketi", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.16, Erzurum, 2001.
- HALICI, Şaduman, "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde Siyasal Bölünme: Hizb-i Cedid", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.VI, S.15, İzmir, 2007.
- İNAL, Mahmud Kemal, "Mecdi", *Son Asır Türk Şairleri*, haz.: Hidayet Özcan, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.
- OKAY, Cüneyd, "İttihat ve Terakki içinde Antimason Bir Grup ve Lideri Abdülaziz Mecdi Efendi", *Toplumsal Tarih Dergisi*, S.33.
- ÖZÖNDER, Hasan, "Abdülaziz Mecdi Efendi", *Konya Ansiklopedisi*, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya, ty.